

"כיבוד הורים"

חלק א: הבסיס / מקורות בעניין מהתורה: זהר - ספרא - גמרא -

מהתורה:

שמות כ יב : כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך.

דברים ה טז : כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלקיך, למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך.

זהר:**יתרו תקנא, ועיין שם עוד :**

כבד את אביך וגוי', בכל מיני כבוד, לשמחם במעשים טובים, כמו שאמר גיל יגיל אבי צדיק, וזהו כבוד אביו ואמו. כבד את אביך וגוי', כבדהו (הקב"ה שנקרא אביך, והמלכות שנקראת אמך), בבגד נקי, שהוא כנפי מצוה (טלית נאה). כבד את ה' מהונך, זה תורה ומצוות... כבד את ה' מהונך, כבן שהוא חייב בכבוד אביו ואמו. משום שהוא משותף משתי טפות שמהן גופו של אדם, מטפה של אביו הלבן שבעינים ועצמות ואברים, ומטפה של אמו השחור שבעין ושערות ועור ובשר, ומגדלים אותו בתורה ובמעשים טובים.

כמו שאדם מכבד את הקב"ה, כן צריך לכבד את אביו ואמו, ומשום ששותפות אחד יש להם עם הקב"ה עליו, וכמו שצריכים לירא מהקב"ה, כן צריכים לירא מאביו ואמו, ולכבד אותם יחד בכל מיני כבוד.

קדושים כו, ועיין שם עוד: איש אמו ואביו תיראו וכו', הרי למדנו שפרשה זו היא כלל התורה, למה הסמיך יראת אב ואם לשבתותי, אלא אמר רבי יוסי מפני שהכל אחד, כי מי שירא מזה שומר את השבת. למה ביראה הקדים אמו לאביו, כמו שהעמדנו, אבל אמו משום שאין רשות בידיה כל כך, (להטיל יראה) כאביו, לכן הקדים וכתב את היראה שלה... רבי יהודה אומר איש אמו ואביו תיראו היא כעין שכתוב ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים, ובמקום אחר הקדים שמים לארץ, אלא שהוא להראות ששמים וארץ נעשו ביחד, אף כאן הקדים האם לאב, ובמקום אחר הקדים האב לאם, להראות ששניהם כאחד השתדלו בו.

שם לד ועיין שם עוד : איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, מצוות אלה שקולות זו כנגד זו, ששקול כבוד אב ואם לכבוד של שבת, באביו הקדים כבוד, וזהו שאמר הכתוב ואם אב אני איה כבודי... כבודי הוא עולה בחשבון מ"ב, שהם עשרה מאמרות ול"ב אלקים (הכתובים) במעשה בראשית...

בחקותי ט : פתח ואמר בן יכבד אב ועבד אדוניו, בן יכבד אב כמו שאתה אומר כבד את אביך ואת אמך, והעמידו שפירושו במאכל ובמשתה ובכל, זהו שמחויב בחייו, אחר שמת אם תאמר שפטור מכבוד אינו כן, כי אף על פי שמת הוא עוד מחויב בכבודו יותר, שכתוב כבד את אביך. ואם

אותו הבן הולך בדרך מעקשים ודאי שמבזה את אביו, ואם אותו הבן הולך בדרך הישר ומתקן מעשיו, ודאי שזה מכבד את אביו, מכבד אותו בעולם הזה בין אנשים, ומכבדו בעולם הבא אצל הקב"ה, והקב"ה מרחם עליו ומושיבו בכסא כבודו, ודאי בן יכבד אב...

ספרא:

קדושים הקדמה ד והלאה : ...נאמר איש אמו ואביו תיראו, ונאמר את ה' אלקיך תירא, הקיש מורא אב ואם למורא המקום. נאמר כבד את אביך ואת אמך, ונאמר כבד את ה' מהונך, הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום... וכן בדין מפני ששלשתם שותפים בו. האב קודם לאם בכל מקום, יכול שכבוד האב עודף על כבוד האם, תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו, מלמד ששניהם שקולים, אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכל מקום, מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו. איזו היא מורא, לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו, ולא סותר את דבריו, אי זהו כיבוד, מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא. או איש אביו ואמו תיראו, יכול אם אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה ישמע להם, תלמוד לומר ואת שבתותי תשמורו, כולכם חייבים בכבודי...

תלמוד בבלי:

שבת קכז א : אלו דברים שאדם עושה אותם ואוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן כיבוד אב ואם...

סוטה יג ב : אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נקרא יוסף עצמות בחייו, מפני שלא מיחה בכבוד אביו, דקאמרי ליה עבדך אבינו ולא אמר להו ולא מידי.

קדושין ל ב והלאה : תנו רבנן שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה ואביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני... תני תנא קמיה דרב נחמן, בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם צערוני... שאל בן אלמנה אחת את רבי אליעזר, אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם, אמר ליה הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. בא לפני רבי יהושע אמר לו כך, אמר לו רבי נתגרשה מהו, אמר ליה מבין ריסי עיניך שכן אלמנה אתה, הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין...

תנו רבנן מכבדו בחייו ומכבדו במותו, בחייו כיצד, הנשמע בדבר אביו למקום, לא יאמר שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, אלא כולהו בשביל אבא. במותו כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו, והני מילי תוך שנים עשר חדש, מכאן ואילך אומר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא... תנו רבנן חכם משנה שם אביו ושם רבו, תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו... אלא אמר רבא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם...

תנו רבנן איזהו מורא ואיזהו כיבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו. כיבוד, מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא. איבעיא להו משל מי,

רבי יהודה אמר משל בן, רב נתן בר אושעיא אמר משל אב, אורו ליה רבנן לרב ירמיה ואמרי לה לבריה דרב ירמיה כמאן דאמר משל אב... אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא לא תימה ליה לאבוך הכי, דתניא הרי שהיה אביו עובר על דבר תורה, אל יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא אומר לו אבא כך כתוב בתורה, כך כתוב בתורה, צעורי קא מצער ליה, אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך...

אמר רב מתנה אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו כבודו מחול... איבעיא להו, בנו והוא רבו מהו לעמד מפני אביו, תא שמע דאמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא קום מקמי אבוך, שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה... איבעיא להו בנו והוא רבו מהו שיעמד אביו מפניו, תא שמע דאמר רבי יהושע בן לוי אני איני כדי לעמוד בפני בני, אלא משום כבוד בית נשיא...

הוריות יג א : תנו רבנן, היה הוא ואביו בשבי, הוא קודם לרבו, ורבו קודם לאביו, אמו קודמת לכולם...

חלק ב: מדרשים פרשנים/ מקורות בעניין: מדרש רבה - ועוד...

מדרש רבה:

בראשית לו ט : ממשמע שנאמר וילכו אחורנית, איני יודע שערוות אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהם, ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן, אמר הקב"ה לשם, אתה כסיתה ערוותא דאבוך, חייך שאני פורע לך...

שם לט ז : לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר, אצא ויהיו מחללין בי שם שמים, ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו, אמר לו הקב"ה לך, אני פוטרך מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם...

שם שם יב : אמר רב שמעון בן גמליאל, כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבוד של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות, הדא הוא דכתיב בגדי עשו החמודות אשר אתה בבית...

שם עב ב : ויבא אותם אל לאה אמו, להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאם אל אמו.

במדבר יד כג : ..לפי שנפתלי כיבד את אביו יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה, והיה זריז במשלחתו ומצא קורת רוח ממנו והיה אמריו נעימים עליו, ולכך ברכו אביו באילה שלוחה...

מדרש תנחומא:

קדושים טו : ...רבתינו אמרו, חס על שראה ערות אביו אף על פי שלא קללו נתרחק הוא ותולדותיו עד סוף כל הדורות, המקלל את אביו על אחת כמה וכמה... בוא וראה מצות כיבוד אב ואם כמה חביבה לפני הקב"ה, שאין הקב"ה מקפח שכרו בין צדיק בין רשע, מנלן, מעשו הרשע, על שכבד את אביו נתן לו הקב"ה את כל הכבוד הזה... ומה אם רשע זה על שכבד את אביו מה פרע לו הקב"ה, המכבד את אבותיו ועושה מצות אחרות על אחת כמה וכמה. אמר הקב"ה מי הקדימני ואשלם, תחת כל השמים לי הוא (איוב מ"א) מי הוא זה שהקים כבוד לאבותיו ולא נתתי לו בנים...

שוחר טוב:

משלי פרשה א : דבר אחר שמע בני מוסר אביך, השמיע לאזניך מה שנפקדת על הר סיני, על כיבוד האב, ואל תטוש תורת אמך, מה שהזהיר לך בסיני על כיבוד האם, אם עשית כן נמצאת עושה כיבוד אב ואם...

תנא דבי אליהו רבא:

פרק כו : דבר אחר, זכור את יום השבת לקדשו, וכבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך, וכי מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו, ואם חטא נמחל לו, שנאמר (ישעיה נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם מחללו, אל תקרי מחללו, אלא מחול לו... דבר אחר זכור את יום השבת לקדשו, כבד את אביך ואת אמך וגו', אל יאמר אדם הואיל ואבי שבשמים הקדימני תחלה, אעשה את רצון אבי שבשמים ואניח את כבוד אבי ואמי, לכך נאמר (משלי ג') כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך, וימלאו אסמך שבע וגו', ונאמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך... לכן בזמן שאדם מקלל את אביו ואת אמו או מכה אותם, כביכול הקב"ה כופף את רגליו תחת כסא כבודו, ואומר, אני השויתי את כבודי לכבודן של אלו, ששלשתן שקולין כאחד, אילו הייתי אצלם כך היו עושים לי, יפה עשיתי שלא דרתי עמהם בשכונה אחת, הא למדת כל המבקש ימים ושנים ועושר וכבוד וחיים ארוכים בעולם הזה ולעולם הבא, חיים שאין להם סוף וקץ ותכלית יעשה את רצון אביו שבשמים ואת רצון אביו ואמו...

דבר אחר, כבד את אביך ואת אמך וגו', ולא תרצח, מה ענין כבד אצל לא תרצח, אלא ללמדך אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואת אמו אפילו בילדותו, ואין צריך לומר בזקנותו נחשב לו כאילו רוצח כל ימיו לפני הקב"ה... נחשב לו כאילו נואף כל ימיו לפני הקב"ה... נחשב לו כאילו הוא גונב נפשות כל ימיו לפני המקום... כאילו הוא מעיד עדות שקר כל ימיו לפני המקום... כאילו חומד ממון אחרים כל ימיו לפני המקום. ובזמן שהאדם הוא מכבד זון ומפרנס את אביו ואת אמו בילדותו ובזקנותו למה הוא דומה, למלך שבא אצלו בן אוהבו, אמר

לו, בני, מאין אתה בא, אמר לו מבית אבי ואמי, אמר לו המלך אביך ואמך מה הם עושין, אמרו לו נפטרו בשלום לבית עולמן, אמר לו המלך בני ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח בעולם על שנתת מנוחה לאביך ולאמך עד שנפטרו בשלום לבית עולמן, עכשיו בא עמי לביתי ואראה לך מה שגנזו לך אביך ואמך אצלי...

פרק כז : בזמן שהאדם מכבד את אביו ואת אמו בילדותו ואין צריך לומר לעת זקנותו כך הוא מפורש עליו בקבלה על ידי ישעיה, הלא פרוס לרעב לחמך וגו', הא כיצד, אלא אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה שיתפרנסו אחרים משלו, כיצד יעשה, בתחילה יפרנס את אביו ואת אמו, ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו... כמו כן לא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהן הולכין בבגדים בלואות אלא ילבישם בבגדים נאים, אם לובש אדם את עצמו בחמשה מנה, ילביש את אביו ואת אמו בעשרה מנים, וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים... כך כל העולם כולו של הקב"ה ואין הקב"ה מבקש מן האדם רק שיכבד אב ואם, ויתיירא מהם שהוא כאילו מכבד להקב"ה ומתיירא ממנו, מפני שהקב"ה הוה כבודו לכבוד אב ואם, והשוה מוראו למורא אב ואם וכעבד אל אדוניו.

מדרשים:

מדרש עשרת הדברות : מעשה באדם אחד שפעם אחת גזרה המלכות שכל אדם שישב בטל שלא יעשה מלאכה שיקצצו ידיו ורגליו, ובכל יום ויום היה הבן טוחן בריחים והוא יושב במטה. יום אחד נכנסו לשם עבדי המלך, אמר הבן, אבא טוחן בריחים ואני אשב במטה, מצאוהו עבדי המלך שהיה יושב במטה והביאוהו לפני המלך וקצצו ידיו ורגליו, וזה הביאו לחיי עולם הבא שהציל את אביו... ואם יראה הקב"ה שיכבד אביו ואמו מאריכין לו ימיו ושנותיו, כל המבזה אביו יתלה על העץ ויסקל באבנים, כי כן מצינו באבשלום בן מעכה על שביזה את דוד נתלה על העץ באלה והושלך בפחת גדול והקימו עליו גל אבנים. וכל המכבד אביו ואמו הקב"ה משלם לו שכרו בעולם הזה ובעולם הבא.

ילקוט שמעוני:

בראשית פרק מד, קנא : ...י פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו, ושמע יוסף את הדבר הזה ושתק, ושתיקה כהודאה, לפיכך נתקצרו משני חייו י' שנים, שנאמר וימת יוסף וכל אחיו...

שם פרק נ, קסב : ...דכתיב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו, היו כולם במערה עומדים ובוכין, והשבטים עומדים וחולקין כבוד ליעקב, יצאו חוץ למערה, כדי שלא יהא יעקב בוכה ומתבזה בפניהם...

משלי כ, תתקנט : מקלל אביו ואמו, רבי יהודה ברבי נחמיה ורבי לוי, חד מנהון אמר משל לאחד שקנה סכין להיות מחתך בו בשרו, נפל על אצבעו וחתכה, כך אדם מוליד אלא לכבודו, והם מקללין אותו, וחרינא אמר משל לאחד שהדליקו לו את הנר להיות נאות לאורו, ונפל על בגדו ושרפו כך אין אדם מוליד אלא לכבודו והם מקללים אותו.

לקח טוב:

דברים ואתחנן : כבד כנגד יהי מאורות, מי שמכבד את הוריו יתקיים עליו (תהלים צ"ח) אור זרוע לצדיק, ומי שאינו מכבדם יהי מאירה בכל אשר לו, שנאמר (משלי ג') מארת ה' בבית רשע. (דבר אחר האב והאם נמשלו לו לאדם כמאורות, דכתיב (בראשית ל"ז) והנה השמש והירח וגו', ואומר הבא נבא אני ואמך ואחיך.

רש"י:

דברים יב לא : כי גם את בניהם - גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם, אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו.

ספר חסידים:

שלו עד שמה : מי שאמרה לו אמו עשה כך וכך אתה בני, ולבסוף בא אביו ואמר לו כך עשית, מי אמר לך לעשות זה, לא יאמר לו אמי אמרה לי כן, אם רואה שכועס אביו, פן יכעוס אביו על אמו ופן יקללנה נמצא שהוא גורם, ומעלה עליו כאילו הוא עושה לה... הבן שבא לידו ריוח ואביו ישן למדנו מבן נתינה, אבל אם בא ריוח לאביו ונפסד אביו, וכשמקיץ מצטער יותר שלא הקיצו, והבן יודע דעת אביו ששמח בשביל שמקיצו בשביל אותו דבר, מצוה להקיצו, וכן כשמקיצו ללכת לבית הכנסת או לדבר מצוה.

האב שהיה חוטב עצים או עבודה אחרת והבן לומד, עת לעשות לה' הפרו תורתך, ויעשה הבן המלאכה אף על פי שהאב עם הארץ. אבל אם הבן יודע שהאב כשהוא יושב פנוי עוסק במעשים רעים, כמו אם ישב בטל ילך אחר זונות או יסכסך בני אדם לעשות רכילות וכיוצא בזה או ילך ויעשה מחלוקת, מצוה על הבן להניחו לטרוח במלאכה כדי שלא יחטא באותו שעה. ואם הבן עושה מלאכה ואב אומר לו לך אתה ועסוק בתורה, ואני אחטוב העצים או אעשה אותה מלאכה שאתה עושה, יעסוק הבן בתורה, ואפילו אם יש שם בני אדם והבן חושב אם אני מניח את אבי במלאכה ואני אשב, יאמרו העולם שאני מבזה את אבי. ואפילו לא אמר לו לך ועסוק בתורה, אלא האב חס על בנו שלא יטרח, ישמע לאביו, וכנגד הבושת יהיה שכרו גדול. ואפילו אם האב מתכוון לבייש את בנו, לומר הוא שוקט ואני טורח. אבל אם האב רוצה שהבן ילך לשחוק או לדבר עבירה אל ישמע לו. ואדם שיש לו בן נשיא ועומד על רגליו עד שישב אביו במקומו, ויש לאביו למשא, כי כשעומד עומדים גם אחרים כנגדו, רשאי האב למחול את כבודו, ולא יעמדו כנגדו, ואם שבשביל זה שלא יעמוד גם אחרים לא יהיו עומדים כנגד אבותיהם ויקלו באבותיהם ובאמותיהם, אז לא ישנה את בנו מאחרים. אם האב והאם מתענים והבן חושב איך לבטל מהם הענוים, והבן מתענה או מדבר אני מתענה אם אתם מתענים, והבן יודע שאביו ואמו עצבים על שמסגף נפשו, אבל אינו יודע באיזה ענין לבטל מאביו ומאמו התעניות, אסור לו לענות נפשו ממה שאביו ואמו מצטערים בתעניותיו.

ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות... למה כתוב מה שחשב עשו? אלא שלא תתמה למה נתן הקב"ה ממשלה לבני עשו, לומר שתמיד בשביל אביו הלך למקום סכנה במקום החיות, כדי לצוד ציד להביא אל אביו, וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב לכה ואשלחך אליהם, והלא היה יודע ששונאים

אותו, אלא אמר יוסף עשו הולך תמיד למקום שכנה... כל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם...

כתיב הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אחים גם בגימטריא בניס, רוצה לומר שני אחים או אב ובניו כשהם בקטנות וכעס, וכן הרב לתלמידיו... מוטב שלא יחיו יחדיו, מפני שמצער, ואל תאמר דוקא מפני שהאב מצטער, אלא אפילו הבן מצטער על ידי האב, מוטב שיפרדו, כיון שאינן יכולים לסבול יחד... כל המצוות יקבל עליהם האדם שכר אפילו מצות של אחרים, כגון מי שלא ראה אביו ואמו בעומדו על דעתו, היכן כיבוד אב ואם, ויש לו זקן וזקנה, הרי זה יקיים עליהם מצות כיבוד כאילו הוא בניהם, וכן אם לא ראם ויש לו אחים גדולים ממנו יכבדם, ויכבד צדיקים כענין שהיה לו לכבד אביו ואמו... הרי מעלין עליו כאילו קיים כיבוד ומורא.

חלק ג: מאמרים שיחות

מאמר א:

לא תקנו חכמים ברכה על מצות כיבוד אב ואם .

בראשונים ז"ל וכן באחרונים הזכירו טעמים רבים להא דלא תקנו ברכה למצות כיבוד אב ואם. להלן הטעמים ומשא ומתן בהם :

א. הרשב"א בתשובה(ח"א סימן י"ח) כתב, דכל מצוה התלויה ביד אחרים אין מברכין עליה, דדלמא לא מקבלי מיניה, ובידם לעקור ממנו מצוה זאת. והראיה לכך, מכתובות (מ, א), דאיתא שם, דהאונס אף שמוטלת עליו חובת מצות עשה לשאת את אנוסתו דכתיב "ולו תהיה לאשה" מ"מ אם היא מן הנשים האסורות לבא בקהל, לא אמרינן דאתי עשה ודחי ל"ת. והיינו טעמא, דאי אמרה לא בעינא, ליתיה לעשה כלל, וילפינן מהתם דכל מצוה שאפשר למעקרא אע"ג דהשתא לא מעקרא כמאן דמעקרא דמי. וגמרינן מיניה למורא וכבוד או"א ועמידה בפני רבו, דהואיל ואפשר למעקריה להאי עשה דידהו ע"י מחילתם, ממילא א"א לברך על קיום המצוות הללו. ע"כ. וכ"כ האבודרהם שער ג' בשם הר"י בן פלט .

וצ"ע, הא מצות ציצית אפשר למעקרא, ע"י שיעגל את הכנפות ולא יחחיב, ואעפ"כ מברכין על הציצית .

ב. ובשו"ת בנימין זאב סי' קס"ט כתב, וז"ל: על מה ששאלת למה אין מברכין על מ"ע דכיבוד אב ואם והידור זקן, ועל כמה מ"ע דאנן עבדינן, הטעם הוא דאין מברכין אלא על מצוות שאנו מקודשים מן האומות שאין האומות עושין אותם כלל, אבל במצוות שאפילו האומות עושין אותם

לפעמים לא מברכים. כי בזה אין אנו מקודשים מהם כי לפעמים עושים אותם כמונו כגון כיבוד אב ואם והידור לזקן וכדומה. עכ"ל.

וכ"כ רבינו בחיי בספר כד הקמח (עדך ציצית); "המצוות המקובלות הן עיקר הקדושה והוא שחכז"ל תקנו לנו לברך עליהם אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו' כי בקיום המושכלות לא יקרא העם גוי קדוש וכו' וגם התכמים לא תקנו לברך על המושכלות. ע"כ.

ועיין שו"ת שם אריה סי' א' וטהרת המים מערכא כ' אות ל"ה, וקרן לדוד סי' סא, ושו"ת ערוגות הבושם סי' כ"ז.

מאמר ב:

בענין כיבוד הורים אחרי מותם

קידושין ל"א ע"ב: ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו ... כיצד: היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הכ"מ, והני מילי תוך שנים עשר חדש. מכאן ואילך אומר זכרונו לברכה לחיי עולם הבא.

הלשון ברמב"ם — הלכות ממרים פ"ו: ה — דומה ללשון הגמרא אבל לא מבואר אם הכיבוד אחרי מותו דומה בדיוק לכיבוד בחייו. אם כן השאלה היא האם הכיבוד אחרי מותו בגדר דאורייתא או רק מדרבנן.

רש"י — כתובות צ"א: ע"ב — סובר שהוא רק מדרבנן. בקשר למה שנאמר שם — "מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן" רש"י מפרש "משום כבוד אביהן אלא שאין לבית דין לכופן על כך דלאו מצוות עשה מפורשת היא כסוכה וכלולב אלא מצוה בעלמא דרבנן.

אבל מדברי תוספות — פ"ו ע"א ד"ה פריעת בעל חוב מצוה — משמע שהם חולקין על רש"י. שם כתוב: משום דהוי כיבוד אב מצוה שמתן שכרה בצידה דאין ב"י"ד שלמטה מוזהרין עליה — תוספות מבאר שהטעם שאין ב"י"ד כופין אינו כמו שרש"י סובר שהמצוה היא רק מצוה מדרבנן. אלא באמת המצוה היא מדאורייתא אלא שאין כופין מפני שמתן שכרה בצידה.

גם מספר החינוך נראה שהוא סובר שאין הבדל בכיבוד בין בחייו ובין אחרי מותו. על המצוה של כיבוד או"א הוא כותב כי חייב לכבדו בחייו ובמותו ונוהגת בכ"מ ובכ"ז ועובר (ומי שעובר) עליהם בטל 'עשה' ועונשו גדול מאד. ואם יש כח בב"ד, כופין אותו, ע"כ. נראה מדבריו שהוא משווה את הכבוד אחרי מותו לכיבוד בחייו.

גם בספרי אחרונים ישנן דעות שהמצוה היא רק מדרבנן. 'שבות יעקב' — ח"מ קס"ה — סובר שזה רק ענין של — לפני משורת הדין — כמו כן זו דעתו של 'תפארת ישראל' — פסחים ד: ט.

מו"ר הרב הגאון ר' אברהם אהרן פרייס שליט"א בספרו משנת אברהם על ספר חסידים דף קנ"ו מבאר את יסוד המחלקת באופן זה: ... "ועלה בדעתי לומר שדבר זה אם כבוד אביו לאחר מותו

הוא מדאורייתא או לא תלוי במה שנאמר במכות ו' — אין עדים זוממין נהרגין עד שעמר הדין — ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים, כלומר דניב אחיו אינו משתייך באח המת ובע"כ דקרא משתעי כשעוד אחיו קיים דוקא. וממילא כשאמרה התורה כבד את אביך באביו חי מידי, ולא כשאבא כבר מת, ע"כ. והוא ממשיך לצטט את הריטב"א שם מכות, והוא סובר דודאי שפיר מקרי אחיו אפילו אחר מיתה כדכתיב להקים לאחיו שם בישראל ודוגמאות אחרות, ומו"ר שם מאריך בענין זה. ולפי דבריו רש"י שסובר שכיבוד אב אחר מותו הוא רק מדרבנן, סובר שניב אחיו שייך רק למי שחי, ואלו שאומרים שהוא מדאורייתא חושבים שזה לאו דוקא והמלה 'אב' שייכת בין למי שחי או לא.

אבל הרש"ש — סנהדרין י' ע"א מתרץ את קושית הריטב"א באופן נפלא. הוא אומר שישנם שני סוגי 'אחי' ואילו הם דבריו: ונ"ל ליישב ד'אחי' מחמת קרבה שהוא בן אביו ובן אמו ודאי נקרא אח אף לאחר מיתה, אבל אחיך דהכא (ואצל זוממין) מפני שאחיו הוא במצוות וכיון שמת נעשה חפשי מהמצוות, שוב איננו 'אחי', ע"כ. יש שני מיני קשרים. בניישראל הם אחים זה לזה, מפני שיש ערבות במצוות כעין "ישראל ערבים זה לזה". אבל הקשר הזה נפסק לאחר מיתה. לעומת זאת הקשר לאחים או לאב, שהוא בבחינת 'קרבת דם' איננו נפסק לעולם, ממילא יכולים לאמר שהניב 'אב' שייך בחיים ולאחר מיתה ואין קושיא מן הדין של עדים זוממים.

מאידך גיסא רואים שלפעמים לא התחשבו הפוסקים עם חוב של כיבוד אחר מיתה. למשל: בחשן מפשט רנ"ב ס"ק ב' פוסק הרמ"א, מי שנשבע או נדר ליתן לפלוני כך וכך ומת, ולא נתן, יורשיו פטורין, ואין בזה מצוה לקיים דברי המת. ובקצות החשן (שם). מביא "שמעשה בא לידו באחד שנדר בחייו ליתן מעשר כספים מנכסיו וכבר חילק בחייו מקצתו וקודם מותו ציוה שיתן מעשר מנכסיו כפי הנדר שנדר אבל אחר העיון לא מצאתי עצמי כמחויב בדבר". אבל קצת קשה אפילו אם נאמר שאין כאן חיוב לקיים דברי המת, אבל למה לא ישלמו הבנים את הנדר מתוך חיוב כיבוד אב אחרי מותו?

לפי ע"ד יש לחלק את החיוב של כיבוד הורים אחרי מיתה לשלושה סוגים: אף הבנים מחויבים לכבד את זכר הוריהם באופן חיובי כמו שנאמר בגמרא: אומר זכרונו לברכה וכו'. ויכול להיות שכל פעולה שעושים לזכר ההורים כעין לימוד משניות, נתינת צדקה וכיוצא בהם, מביאים תועלת לנשמה והם בגדר כיבוד הורים. ולולא דמסתפינא, הייתי אומר שעל כיבוד כעין זה — גם רש"י סובר — שהקיום הוא מדאורייתא. ואולי מסיבה זו רש"י לא מבאר את חוות דעתו אם זה מדאורייתא או לא, בקידושין ל"א. והוא משאיר את פרושו עד הענין של פריעת בע"ח מצוה, שהוא סוג נוסף (ב). של כיבוד הורים. כאשר הבן פורע את החוב והוא מונע תרעומת מעל האב. ודוקא על סוג כיבוד הורים זה יש חילוקי דעות אם הוא מדאורייתא (תוספת ואפשר ספר החינוך) או רק ענין של לפנים משורת הדין. כי לכל הדעות, פריעת חוב חלה על הבנים ובמילא חובה עליהם לשלם, אלא ספק אם זה ממש דאורייתא.

סוג שלישי של כיבוד הורים אחרי מיתתם הוא במקרה שהאב הבטיח לתת מתנה למי שהוא (חושן משפט רנ"ג) ומת האב אז הוא כמו אנוס שלא יכול לקיים את נדרו או את ההבטחה שלו, ובמקרה זה החיוב על הבנים קלוש וכמעט שאין כאן ענין של כיבוד הורים. כי הנדר לא חל אחרי מיתה

האב. אך מכל מקום קצת נחת רוח ודאי יעשה הבן לאביו אם כן ישלם את נדרו, ומסיבה זו מסיק הקצות שיש פוסקים שסוברים שהבן כן ישלם, ובפרט אם הנדר היה בשביל איזו מצוה.

מאמר ג:

שאלה: פירש רש"י "שא נא, לשון השחזה כאותה ששנינו אין משחזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה, חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילה."

וצריך ביאור כיצד סמך יצחק אבינו, על עשו שישחוט כדן וכהלכה, הרי יצחק אבינו כבר ידע ברשעותו של עשו,

תשובה: חשבתי להסביר זה על פי דברי ה' מדרש רבה (תולדות פרשה סה) "אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שימשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים, ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות

"וכיון שעשו הידר הרבה מאוד במצוות כיבוד הורים, סבר יצחק שאם יזהיר אותו להכין אוכל כשר, ודאי שעשו יקפיד על זה מאוד, כי זוהי חלק מהמצוה. ולכך צוהו להשחזי יפה את הסכין, ושוב יש לעשו מצוות כיבוד הורים, לאכיל את אביו אוכל כשר. ואם לא ימצא ציד ודאי שלא יביא לו דברים אסורים, כיון שכל מצוות שהרי נאמר קודם "ותהינה מורת רוח ליצחק ולרבקה" [בראשית כו לה]. ופירש רש"י שהיו עובדות עבודה זרה, וכיצד סמך על כשרותו של עשו, ובפרט שלבסוף כשלא מצא עשו ציד, הביא לו ראש כלב כמבואר בזוהר הקדוש, ואם כן ודאי שהיה חשוד על הכל וכיצד סומך עליו יצחק אבינו וצריך עיון

כיבוד הורים, היא צווי הקדוש ברוך הוא לכבד את ההורים. אם כן במקום שכיבוד הורים סותר את צווי ה', ודאי שאין מצוות כיבוד הורים.

כי אף על פי שהשרש של מצוות כבוד הורים, הוא מחמת הכרת הטוב להורים שגידלוהו, כמו שכתב בחינוך [מצוה לג] "משרשי מצוה זו [כבוד הורים] שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד, למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזה מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים, ושיתן אל לבו כי האב ואם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו, וכשיקבל זאת המדה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם, ושסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות איבריו, ונתן בו נפש ודעת ומושכלות, שלולא הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי להזהר בעבודתו יתברך שמו"עכ"ד. נמצא שהשרש של מצוות כבוד הורים, הוא הכרת הטוב להוריו שהביאוהו לעולם וגידלו אותו.

ומכל מקום לאחר שהקדוש ברוך הוא, צווה אותנו בכבוד הורים. עיקר עשיית המצווה, היא לקיים רצון הי וצווי יתברך. ולא מפני שמבינים שכך ראוי לנהוג על פי השכל. ועל דרך זה אמרו חז"ל "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להן תורה ומצוות" [מכות כג:]: ופירש רש"י "שלא היה צריך לצוות כמה מצוות וכמה אזהרות על שקצים ונבלות, שאין לך אדם שאינו קץ בהם, אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשים מהם". והקשה ר' חיים בשיחות מוסר [תשלא יז] מדוע מקבלים שכר על שפורשים מהדברים המאוסים, הרי גם בלי צווי התורה היה האדם נמנע מלאוכלם. וביאר ר' חיים שאם מונח לפני האדם מאכל מאוס, ויש בתוכו סם המוות, וכל האוכלו מיד מת. עיקר הסיבה שהאדם נמנע מלאוכלו, הוא לא בגלל שהמאכל מאוס, אלא בגלל שהמאכל ממית, וזהו עיקר הסיבה שאדם נמנע מלאוכלו. והוא הדין בשקצים ורמשים, שלאחר שהתורה אסרה אותם, עיקר הסיבה שהאדם נמנע מלאוכלם, הוא מחמת צווי ה' שאסר לאוכלם עכ"ד.

וכעין זה מבואר בגמ' חולין ה: על הפסוק "אדם ובהמה תושיע הי" [תהילים לו ז] "אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה". וביאר זה בבית הלוי [פרשת לך לך] שאדם בר דעת, שעושה את הרצון של חברו. עיקר העשייה היא על דעת עצמו, שהוא החליט למלאות את רצונו של חברו. כי הכיר בשכלו שהוא צריך לעשות רצון חברו, או מחמת היראה ממנו, או מצד אהבתו אליו. אבל בהמה שעושה את רצון בעליה, אין זה מחמת הכרת שיכלה שכך צריך לעשות את רצון בעליה, מחמת יראה או מחמת אהבה. אלא העשייה של הבהמה, היא רק מצד האדון, בלי צירוף הדעת וההחלטה של עצמה. ולכך מבואר בגמ' קדושין כב: שבהמה גסה נקנית במשיכה, שקורא לה והיא באה, אבל עבד גדול אינו נקנה במשיכה אם קורא לו והוא בא. כי העבד עושה על דעת עצמו [שהחליט בשכלו שכך ראוי לבוא]. אבל בהמה עושה על דעת האדון שלה. וזהו ערומים בדעת ועושים עצמם כבהמה. שאף על פי שהם מכירים את חובותיהם, ומבינים שטוב להם לקיים את רצון ה'. מכל מקום הם מקיימים את המצוות כבהמה, בלי הבנה בשכל, רק בשביל צווי ה' עכ"ד.

ועל דרך זה הוא במצוות כבוד הורים, שלאחר שהקדוש ברוך הוא צוונו לכבדם. הכיבוד הוא מחמת צווי ה'. ולא מחמת שמבינים בשכל שכך ראוי לעשות. אבל יצחק אבינו לא ידע שהכיבוד הורים של עשו, אינו מחמת צווי ה', שצווה לכבד הורים. רק שמצוה זו נראתה לעשו יפה והגונה, ובלי קשר לצווי ה'. ולכך גם כשמצוות כבוד הורים סותרת לצווי ה', עשו מקיים כיבוד הורים. וכמו שמצינו אצל אליפז בן עשו, שהבין שאם ישנה מצוות כיבוד הורים, הוא מחוייב לקיימה אף על פי שהיא סותרת את מצוות התורה, ואפילו כשהיא סותרת את מצוות רציחה. כמו שנאמר בכתוב "וישא את קולו ויבך" [בראשית כ"ט י"ב]. ופירש רש"י "לפי שרדף אליפז בן עשו במצוות אביו אחריו להורגו והשיגו, ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו, אמר לו מה אעשה לצווי של אבא, אמר לו יעקב טול מה שבידי, שהעני חשוב כמת

ולכך כשעשו לא מצא מאכל כשר לאביו, הביא לו מאכלות אסורות, כדי לקיים בו מצוות כיבוד הורים לפי דעתו המשובשת. ומכל מקום משמים שמרו על יצחק, שלא ישל במאכלות האסורות.

כמבואר בגמ' חולין ז. שאפילו בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן, וכל שכן לצדיקים עצמן.

מאמר ד:**בגודל חשיבות מצוות כיבוד הורים**

מצוה זו חשובה מאד וצריר כל אדם לקיימה, ואף נכרי שאינך מצווה בכלל שבע מצוותיו — לכבד את הוריו, בכל זאת נתבע על אי קיומה וכן מקבל שכר על קיום המצוה הזו, פרשה מיוחדת נאמרה בתורה ללמד על שכרם של "שם ויפת" בקיימם מצוות כיבוד אב, וכן "חס" נענש על אי כבדו את אביו, ונאמר (תנחומא קדושים ט"ו): חס על שראה ערות אביו ואע"פ שלא קללו נתרחק הוא ותולדותיו עד סוף כל הדורות".

עוד נאמר (שם): "בא וראה מצות כיבוד אב ואם כמה חביבה לפני הקב"ה שאין הקב"ה מקפח שכרו בין צדיק בין רשע". עוד אמרו רבותינו (דברים רבה פרשה א'): "הא למדת שעשו היה זהה בכבוד אבותיו, אמר לו: משה אמור להם לישראל שאין אתם יכולים להזדוג לו (לעשו), עד עכשיו מתבקש לו שכר הכבוד שכבד את אלו הקבורים בהר הזה". עוד אמרו רז"ל (פסיקתא רבתי כ"ג): "מי איחר כבודו של יעקב בעולם הזה? כבוד גדול שכיבד עשו את אביו". מבואר בילקו"ש (בראשית רמז קט"ו): "אמר רשב"ג כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו הרשע את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמש אותו בבגדים מלוכלכים, ובשעה שהייתי יוצא לשוק הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות".

"נכרי באשקלון, בשם דמא בן נתינא בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר, ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא, והיה מפתח מונח מתחת מראשותיו של אביו ולא ציערו, לשנה אחרת נתן הקב"ה שכרו, שנולדה לו פרה אדומה בעדרו, נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא, ואמר רבי חנינא: "ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, מצווה ועושה על אחת כמה וכמה" (קידושין ל"א)

ישראל נצטוו במצווה זו עוד לפני מתן תורה "במרה", ושוב נצטוו עליה במתן תורה, והדברה החמישית שבלוחות היא, כבד את אביך ואת אמרך וכידוע, עשרת הדברות הן שורש לכל תרי"ג המצוות, לכן חייבים הם ישראל להשתדל לקיים המצוה ביתר שאת בשלימותה.

ויש להתבונן אודות מקום המצוה בלוחות, הלוחות הם לוח אחד המחולק לשנים, חמש דברות על לוח אחד, וחמש על הלוח השני, חמש הדברות על הלוח הראשון עיקרן מצוות שבין אדם למקום, והלוח השני עיקרן מצוות שבין אדם לחבירו, עובדת מי-קומה של מצוות כיבוד אב ואם, מלמדת אותנו על חשיבות קיום המצוות שהיא עניו של בין אדם למקום, (בביאור הענין ראה "מנורת המאור" נר ג' אות קס"ג) ונראה עוד בהסבר הדבר: מצוות כיבוד אב ואם הוא יסוד למסירת

התורה לדורות הבאים כאמור: "והגדת לבנך" "שאל אביר ויגדרך" "אבותינו סיפרו לנו ולכן מקומה במצוות שבין אדם למקום כמו התורה .

סיבה נוספת להיות מצוות כיבוד אב ואם בכלל כבוד המקום, משום שהורי האדם נחשבים "כביכול" שותפים בבריאת האדם, "חוח" מתפעלת בהולד הבן הראשון, ואומרת "קניתי איש את ה, וכן אמרו רבותינו (קידושין ל'): "שלושה שותפין הן באדם, הקדוש ברוך הוא, ואביו, ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני". ואם ח"ו להיפך כשאינו מכבד את אביו ואת אמו נאמר (קידושין ל"א): "תני תנא קמיה דרבי נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני כי אם אין האדם מכבד את השותפים ליצירתו של הקב"ה הרי הוא מזלזל ביצירתו של הקב"ה. חיוב כיבוד הורים יש בו גם ענין של הברת הטוב, ועל ידי זה מגיעים גם להתבוננות בטובות הבורא, כמו שכתב בספר "החינוך (מצוה ל"ג): שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים, ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו, ובשיקבל זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובות הא-ל ב"ה, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, וש-הוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו ונתן בו נפש ודעת ומושכלות שלולא הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי להזהר בעבודתו ית"ש

בספר "חיי אדם" (כלל ס"ז א'—ב') כותב: "וצריר האדם שיכבד אביו ואמו ויירא מפניהם וצריר להיזהר מאד בכבודם וב-מוראם, שהוקש כבודם ומוראם של המקום ברוך הוא, דשם כתיב "כבד את ה' מהונך", הכי נמי כתיב "כבד את אביך",...ופשיטא שצריך לאהבה אותם כגופו שהרי הם בכלל "ואהבת לרעך כמוך", אלא שבאביו ובאמו הוקש אהבתם לאהבת המקום, כדאיתא ב"זוהר" (פרשת תצא): "בגברא דמשתדל בתר אבוהי ואמיה רחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה ורוחיה ונשמתייה, וכל עלמא דהוי ליה חשיב ליה לאין למעבד ביה רעותא דאבוי ואמיה" (עכ"ל ה"זוהר") ואמרו ז"ל דכל מצות הבן על האב אם הוא פרעון חוב שחייב הבן לפרוע לאביו ולאמו הטובות שגמלוהו, ומי שאינו מכבדם נקרא רשע, דכתיב "לוה רשע ולא ישלם".

יסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ולאם כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא נולד, וכיון שנולד מהם, נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים בניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם, יתאלמון וישתקון ויתחרשון כדכתיב "תאלמנה שפתי שקר", כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין, ועל זה אמרו חכמים: כל הכופר בטובתו של חבירו סוף כופר בטובתו של הקדוש בריר הוא, דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ברוד הוא, כיון שאנחנו מעשה ידיו של הקב"ה, מהראוי להיטיב ולחמול על מעשה ידיו, ואין ספק שהאומרים כן כופרים בלבם". (עכ"ל)

ה"חרדים" (פרק א' מצוות התלויות בלב אות ל"ד) כותב: "שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ שזהו עיקר כבודם ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה ועל המבזה אביו או אמו בלבו או בדברים או במעשה שסותר דבריהם או יושב במקומם המיוחד להם וכיוצא בזה נאמר "ארור מקלה אביו ואמו" ופירשו שאינו לשון קללה אלא לשון בזיון ואשכחן בזיון בלב דכתיב "ותבו לו בליבה", ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיניי" וכתב "ותקל גבירתה בעיניה" ועל זה אמר שלמה "עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר" ומעשה היה בימינו באיש שהיה זן את אמו רק שהיתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנשאת לאיש אחר אחרי מות אביו, והאיש הזה הלך דרך ים ונהרג והושלך לים וחפשו היהודים לקברו ומצאוהו על שפת הים ועיין אחת מנוקרת שנקרוה העורבים הרי לך בכבוד אבי".

מאמר ה:

כללי מצוות כיבוד

עיקר מצוות כיבוד ההורים הוא לשמשם ולסייע להם בכל מה שיצטרכו. למשל, הורים זקנים שצריכים סיוע באכילתם, מצווה לסייע להם באכילתם. ואם הם חולים וזקוקים לעזרה בעת שהם מתלבשים - יסייע להם. וכן הורים זקנים הזקוקים לסעד בהליכתם, כשהם צריכים ללכת לבית הכנסת או למקום אחר שחשוב להם להגיע אליו - צריכים הילדים ללוותם בדרכם. כנ"ל אם הם צריכים עזרה בניקוי הבית - מצווה לעזור להם. וכן אם ההורים צריכים סיוע בשליחויות, כגון שהם מבקשים מבנם שיקנה עבורם מזון או בגדים, או יביא להם תרופות מבית המרקחת - מצווה עליו למלא שליחותם.

אפילו אם הסיוע להם אורך זמן רב, על הבן להתפנות מעיסוקיו האחרים ולסייע להוריו ואפילו אם העזרה להוריו מצריכה אותו לבטל מעט מעבודתו או מהזמן שהוא מקדיש לבני משפחתו, כל זמן שהוריו זקוקים לעזרתו והעזרה להם אינה דורשת ממנו להפסיד את מקור פרנסתו - חובה עליו להתפנות מעבודתו ומעיסוקיו השונים כדי לסייע להוריו. וכמובן שאם אחד ההורים חולה, על הבנים לפנות את זמנם ולטפל בו.

אבל, אם ההורים אינם זקוקים לעזרה ממשית, ובכל זאת הם מבקשים מבנם שיבוא לבקדם כל יום, כדי שיוכלו להינות מחברתו, אין עליו חובה לבקדם בכל יום, שכן מצוות כיבוד הורים דורשת ממנו לסייע להם בדברים ממשיים ולא לפנות את כל זמנו כדי לשמחם. ולכן אם הוא מעדיף באותו זמן ללמוד, לעבוד או לשהות בחברת אשתו וילדיו - אין עליו חובה לבקדם בכל יום. ומכל מקום חובה עליו לבקדם לעיתים קרובות, שאם לא כן יחשב הדבר כפגיעה בכבודם.

בן שהוריו בקשו ממנו לקנות עבורם מוצרים בחנות. אם יש להורים כסף, ישלם בכסף, שכן מצוות כיבוד הורים אינה מחייבת את הילדים להוציא הוצאות כספיות, אלא רק לעזור ולסייע בשליחויות ובעבודה. אבל אם אין להורים כסף לשלם עבור צורכי מזונם ובגדיהם, או עבור אחזקת ביתם - מצווה על בניהם לשלם עבורם את כל צורכיהם ואם אין להם כסף לשלם עבור הוריהם, מצווה עליהם לאסוף צדקה עבורם.

אם האב מחליט שלא לעבוד ומטיל פרנסתו על ילדיו, או שהוא רוצה לחסוך את רוב כספו ולחיות חיי דוחק, במקרה זה אין הילדים צריכים לדאוג לכל צרכיו. שכן רק במצב של חוסר ברירה מוטלת על הילדים המצווה לסייע להוריהם ואף לאסוף צדקה עבורם, אבל כשהורים גורמים לעצמם לחיות חיי דוחק - אין הילדים מחויבים לעזור להם.

האם אפשר לכופף את הבנים לכבד את הורים

שאלה שלעיתים מתעוררת בדיני כיבוד הורים, היא, מה הדין כאשר ישנו בן עשיר שהוריו עניים ואין להם כסף לקיום, אך בנם העשיר מתנכר להם בכל מיני טענות ותואנות, האם על פי ההלכה בית הדין יכול להתערב ולכופף את הבן לפרנסם או לא וכן אם אחד מהוריו חולה וזקוק לסיוע, האם אפשר לכופף את הבן לטפל בו. הכלל היסודי הוא שכל מצווה שמתן שכרה נזכר בתורה, אין כופים על קיומה (חולין קי, ב). כך משמע מהתורה, שהשכר המוזכר בצידה הוא צריך להיות המדרבן לקיומה, ולא שום כפייה של בית הדין. וכיוון שלגבי מצוות כיבוד הורים נזכר שכרה בצידה, שנאמר (שמות כ, יב): "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך", לכן אין כופים על קיומה ואם אדם אינו רוצה לסייע להוריו החולים - אין בית הדין כופה אותו לעזור להם. וכן אם ההורים עניים, מצד מצוות כיבוד הורים אין בית הדין יכול לכופף אותו לספק להוריו את כל צרכיהם.

אבל מצד מצוות הצדקה ניתן לכופף את הבן לתת להוריו כסף שיספיק לקיומם. זאת מפני שלפי ההלכה יכולים גבאי הצדקה לחייב את העשירים לתת צדקה לפרנסת העניים. כיוון שההורים הם הקרובים ביותר, ממילא על פי סדרי הקדימה במצוות צדקה הם קודמים לשאר העניים וניתן לחייבו לתת להם את הכסף שהוא חייב לתת לצדקה, שהוא לכל הפחות עשירית מרווחיו, ובמקרה הצורך ניתן לחייבו לתת להם אף חמישית מרווחיו (ב"י ורמ"א יו"ד רמ, ה).

כל זה במצב מקולקל בו הבן אינו רוצה לפרנס את הוריו וצריך לחייבו לכך מדין צדקה. אבל מן הראוי שהבן יסייע להוריו בכל יכולתו ויתן להם את כל צרכיהם, ואילו את כספי הצדקה שעליו לתת, יתן לצורכי עניים אחרים. ואמרו חכמים (קידושין לב, א) שאדם המסוגל לפרנס את הוריו ובנוסף לכך לתת מעשר כספים לצדקה, תבוא עליו קללה אם יפרנס את הוריו מכספי המעשר המיועדים לצדקה.

מצווה לגור בקרבת ההורים

בכלל מצוות כיבוד הורים ישנה מצווה שאדם יגור בקרבת מקום מגורי הוריו, כדי שיוכל לבוא ולסייע להם בכל מה שיצטרכו כיון שאם יגור במקום רחוק, לא יוכלו לפנות אליו בבקשת עזרה, ונמצא שמנע עצמו ממצוות כיבוד הורים.

מכל מקום לצורך לימוד תורה, מותר לבן לעזוב את מקום מגורי הוריו, וכן מצינו שאמרו חז"ל על אברהם אבינו שחשש לצאת מחרן ולעזוב את תרח אביו לעת זקנותו, ואמר לו הקב"ה: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (בראשית יב, א), ופטרו בזה ממצוות כיבוד הורים (בראשית רבה לט, ח). כן אמרו חז"ל על יעקב אבינו שנצטער במשך עשרים ושתיים שנה שיוסף בנו נאבד ממנו, כעונש על אותם עשרים ושתיים שנה שהוא עצמו עזב את הוריו והלך לחרן. ואף שיעקב נאלץ לברוח מפני עשו אחיו שרצה להורגו, מכל מקום בפועל לא כיבד באותן השנים

את הוריו. אבל לצורך לימוד תורה יכול אדם לעזוב את בית הוריו, ואכן יעקב אבינו הלך לבית מדרשם של שם ועבר ולמד שם ארבע עשרה שנה, ולא נענש על כך (מגילה יז, א).

לפיכך כל אדם צריך להשתדל לגור בקרבת מקום מגורי הוריו, כדי שיוכל לבוא לבקרם ולסייע להם במידת הצורך, ואם הוא רוצה לגור במקום רחוק, צריך לבקש רשות מהוריו. ואפילו אם רוצה לעבור למקום רחוק לצורך איזו מצווה - צריך לקבל מהם רשות. ורק לצורך תלמוד תורה יכול לעבור לעיר אחרת בלא קבלת רשותם. כן מותר לו לעבור למקום רחוק מבית הוריו בלא רשותם כדי להעניק לבניו חינוך תורני טוב יותר וכן לצורך חינוכי של פרנסה רשאי הבן לגור בריחוק מקום בלא לבקש רשותם (עפ"י ערוה"ש יו"ד רמ, לו). דין דומה יהיה למי שגר עם הוריו בחוץ לארץ, שמצווה שיעלה לארץ אפילו בניגוד לרצונם (מהר"ם מרוטנבורג שער ב' כ"ח ע"ט; מבי"ט ח"א קלט).

הורים זקנים הזקוקים לטיפול צמוד ומעוניינים לגור אצל בנם, מצווה על הבן לשכן את הוריו בביתו ולקיים בזה את מצוות כיבוד הורים בכל רגע ורגע. כל זה בתנאי שיש מקום בביתו ואשתו מסכימה, אבל אם אינה מסכימה, או שהמקום צר וברור שעקב מגורי ההורים בביתם יוצרו קשיים וסיבוכים גדולים - אסור לו להכניס את הוריו לביתו בלא רשות גמורה מצד אשתו, ועליו לדאוג להם לבית אבות או לבוא לביתם יום ויום ולסייע להם ואף אם יאלץ לישון בביתם לילות רבים, יישן שם ולא יכניסם לביתו בלא הסכמתה השלמה של אשתו.

חתן וכלה העומדים להינשא, והכלה רוצה לגור בצפון, ואילו הורי החתן דורשים מבנם שיגור קרוב לביתם במושב בדרום ומצב הדברים הוא, שאם החתן ישמע להוריו תבטל הכלה את קשריה עימו. החתן רשאי להחליט לגור רחוק מהוריו כדי שיוכל להתחתן, אבל חובתו תהיה להמשיך ולבקר את הוריו בתכיפות גבוהה גם כאשר יגור בצפון.

אסור להעיר הורים ישנים

בכלל מצוות כיבוד ומורא הורים שלא לגרום להם צער. אחד מן הדברים העלולים לגרום צער רב לאדם הוא שמעירים אותו באמצע שנתו, ולכן צריכים הילדים להיזהר מאוד שלא לפגוע בשנתם של הוריהם.

ידוע הסיפור המופלא על אותו גוי צדיק, ודמא בן נתינה שמו, שפעם אחת באו אצלו חכמי ישראל לקנות ממנו אבנים יקרות לחושן האפוד בשש מאות אלף דינרי זהב אך כיוון שבאותה שעה אביו ישן, והמפתח של אוצרות האבנים היה מונח תחת מראשותיו, לא רצה להעירו משנתו ואמר לחכמים שאינו יכול למכור להם. הלכו להם חכמים לחפש אבנים מתאימות אצל סוחרים אחרים, ודמה בן נתינה הפסיד הון עתק. לשנה הבאה נתן לו הקב"ה שכרו, ונולדה בעדרו פרה אדומה. נכנסו חכמי ישראל אצלו כדי לקנותה. אמר להם: יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא שאין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא (קידושין לא, א).

להלכה כתב בספר חסידים (של"ז), שכל זה הוא דווקא כאשר הבן יודע שאביו אינו רוצה לקום משנתו, אפילו למען רווח גדול של בנו. אבל אם הבן יודע שאביו יצטער יותר כשישמע שבנו הפסיד ממון רב בעבור שלא רצה להעירו משנתו, אזי מותר לו להעירו. ובכל זאת כתבו האחרונים שאם

אפשר יש להשתדל למצוא אדם אחר שיעיר את האב או את האם, ורק כשאינן שום אפשרות אחרת, מותר לבן להעיר את הוריו, וזאת כמובן בתנאי שברור לו שהם מעוניינים לקום משנתם כדי לסייע לו, ויצטערו אם ישמעו שבגלל שנתם הפסיד בנס דבר חשוב (ערוה"ש רמ, מ). במקרה שההורים עצמם מבקשים מבנם להעיר אותם משנתם, כגון שהאב רוצה לקום משנתו לתפילת שחרית, או שביקש מבנו להעירו כדי לצאת לחתונה, נראה שהבן רשאי להעיר את הוריו ללא כל חשש, ולהיפך מקיים בזה מצווה של כיבוד הורים, שמסייע להם במה שהם מבקשים ממנו.

עוד חשוב לציין, שאם מגיע טלפון לאחד מן ההורים בעת שהוא ישן, והמטלפן טוען שהנושא דחוף, אין לבן להעיר את הוריו. ורק אם המטלפן מסביר מה הדחיפות ונראה לבן שאכן הוריו יצטערו אם לא יעירו אותם, מותר להעירם. וכשאפשר עדיף להעירם על ידי אדם אחר (עי' ספר מורא הורים וכיבודם א, כט).

באיזה נושאים חייבים לשמוע בקול ההורים?

ענף ממצוות כיבוד הורים הוא שלא לסתור את דבריהם, היינו שלא לומר לאביו או לאימו בדרך של התנצחות "אתם טועים!", אבל מותר להתדיין עמם בדרך כבוד. כן מצווה לשמוע בקולם ולמלא את רצונם, אלא שאין זו חובה וכשהשמיעה בקולם מתנגשת בדבר שחשוב לו, אינו חייב לשמוע בקולם. לדוגמא: אמא המבקשת מבנה ללבוש סוודר ביום חם, מתוך דאגה מופרזת שמא יתקרר... אמנם אם ילבש הסוודר יקיים מצווה, ששמע בקולה ושימח אותה. אבל למעשה הוא אינו חייב ללבוש, כי עיקר מצוות כיבוד הורים הוא לסייע להם בדבר שיש להם ממנו תועלת אישית, כגון שמלבישם או מאכילם, אבל השמיעה בקולם אינה חובה, וכיוון שמאוד לא נוח לו ללבוש סוודר ביום חם, אינו חייב לשמוע לה. וגם מצד מצוות מורא הורים אינו חייב לשמוע לה, כי עיקר המורא הוא שלא לפגוע בכבודם. לפיכך בדבר שאינו נוגע להם ישירות, אין חובה לשמוע בקול ההורים.

אם הבן רוצה להתענות בתעניות נדבה וההורים מבקשים ממנו שלא יתענה. מצד הדין אינו חייב לשמוע בקולם, שהרי התענית נוגעת לו עצמו, אלא שאם ישמע בקולם יקיים מצווה. וכיוון שאינו חייב להתענות, וכל חפצו הוא להתקדש ולעשות את רצון אביו שבשמיים, כתבו כמה פוסקים שעדיף יותר שיהדר במצוות כיבוד הורים מאשר להתענות בתעניות רשות. אבל אם ההורים מבקשים שיבטל איזו מצווה או אפילו מנהג שמוזכר בשולחן ערוך, לא ישמע בקולם. שאף הם מצווים בכבוד שמיים, ואין לשמוע להם לבטל מצווה או מנהג (שו"ע רמ, טז).

אם ההורים תובעים מבנם שילמד רפואה, ואילו הוא רוצה ללמוד מחשבים. אם ישמע בקולם יקיים מצווה. אך אינו חייב לעשות כן, כי זוהי החלטה שקשורה לחייו ואינה קשורה ישירות לענייני הכיבוד או המורא. ואף אם ההורים יטענו שבנפשם הדבר, ואם לא ילמד רפואה יחיו כל ימיהם ביגון, אינו חייב לשמוע בקולם, כי אין זה דבר הקשור ישירות אליהם ואם הוא בטוח שעדיף לו ללמוד מחשבים, כי מקצוע זה מתאים לו יותר ובו יוכל להצליח, עדיף שילמד מחשבים. מכל מקום עליו להציג זאת בפני ההורים בדרך ארץ ולא בחוצפה וההורים חייבים ללמוד להכיר בעצמאותם של ילדיהם, כדי שלא יטעו ויקימו שערוריה סביב כל החלטה עצמאית של ילדם.

במיוחד כאשר מדובר בהחלטות הקשורות למצוות וערכים, כגון שהבן רוצה ללמוד תורה וההורים מתנגדים, או שרוצה להתגייס ליחידה קרבית וההורים מתנגדים, או שרוצה להתיישב בישוב חלוצי וההורים מתנגדים, או שרוצה לעלות לארץ וההורים מתנגדים - בכל המקרים הללו צריך הבן לקיים את המצווה ולא לשמוע בקול הוריו, שכן בכל עת שיש התנגשות בין מצווה ממצוות התורה וכיבוד הורים - מצוות התורה קודמת. כן ידוע שלעניין חתונה אין חייבים לשמוע בקול ההורים ואם אדם רוצה להתחתן עם בחורה שמצאה חן בעיניו, כיוון שעיקר הנישואין תלוי באהבה, והיא מצווה מהתורה, מוטב שיתחתן עם זו שטובה בעיניו מאשר ישמע בקול הוריו.

חלק ד: סיפורים / משלים - מהגמרא וכו'

סיפור א

כתובות קג א : תנו רבנן בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך, אמר להם הזהרו בכבוד אמכם... דאורייתא היא, דתניא כבוד את אביך ואת אמך, את אביך זו אשת אביך, ואת אמך זו בעל אמך, וי"ו יתרה לרבות את אחיך הגדול, הני מילי מחיים, אבל לאחר מיתה לא.

קדושין לב והלאה :

בעו מיניה מרב עולא, עד היכן כבוד אב ואם, אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון, ודמא בן נתינה שמו. פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו. אמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את רבי אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם, אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון, ודמא בן נתינה שמו, בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר, ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו. לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו... ואמר רבי חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, מצווה ועושה על אחת כמה וכמה... כי אתא רב דימי אמר, פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי, ובאתה אמו וקרעתו וטפחה לו על ראשו, וירקה לו בפניו, ולא הכלימה.

תני אבימי בריה דרבי אבהו, יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא. אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטאי התם, יומא חד אמר ליה אשקיין מיא, אדאייתי ליה נמנס, גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתייעא מילתיה ודרש אבימי מזמור לאסף.

אמר ליה רב יעקב בר אבוב לאביי כגון אנא דעד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא ואמא מזגה לי היכי איעביד, אמר ליה מאמך קביל ומאבך לא תקבל, דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה. רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא, דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא גחין וסליק לה, וכל אימת

דהות נחית נחתת עלויה, אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה עדיין לא הגעת לחצי כיבוד,
כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה. רב יוסף כי הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום
מקמי שכינה דאתיא. אמר רבי יוחנן אשרי מי שלא חמאן (ראם), רבי יוחנן כי עברתו אמו מת
אביו, ילדתו מתה אמו, וכן אביי...
